

מסעותיי עם הבורג שלי

כשרפאל לומס אושפז בבית חולים לחולי נפש, הוא ערך טקס והעניק לכל מאושפז בורג סמלי. בהמשך, הוא פיסל במשך חודשים בורג ענק בגובה של כמעט ארבעה מטרים ואתו יצא למסע חובק עולם כדי לבדוק את האינטראקציה המתרחשת סביבו. הבורג טייל באירופה ובארצות הברית וסיים את ייעודו במקורות הגנגס שבהודו. סיפור מוזר? תקראו ותחליטו בעצמכם

כתב וצילם: יותם יעקבסון

כפי שסיכמנו, התקשרתי אל רפאל לומס עם הגיעי לכניסה ליישוב כליל שבגליל המערבי, מקום מגוריו הנוכחי. לומס חשש שאתעה בסבך דרכי העפר וביקש שאחכה לו בכניסה ליישוב. כך הופיעה מולי מכונית מרדסס ישנה, שמחלונה השתרבב ראשו של כלב גדול ולבן, ומבעד לשמשה הקדמית שלה, מעל ההגה, נשקפו זוג עיניים כחולות בוהקות, שאת עומקן זכרתי היטב. קצת יותר מעשר שנים חלפו מאז נפגשנו. לומס, שאז לא הכרתי כלל, היה בן ארבעים. הוא התקשר אליי וביקש ממני להיפגש עמו ולסייע לו לארגן את מסעו במעלה נהר הגנגס, ומשהו בקולו ובכנותו כוונתו גרם לי להיעתר לבקשה. גם דרך הטלפון חשתי את הלהט שבער בו. נפגשנו בבית קפה תל אביבי. לפניי ישב אדם עטור זקן עבות ובעל מבט יוקד. ביקשתי שיספר לי על תכניותיו והוא פתח וסיפר: "הגענו לסוף מסענו חובק העולם ואנחנו רוצים לסיים אותו במקורות הגנגס. מאוד חשוב לנו להגיע עד לשם". הוא המשיך ודיבר בלשון רבים עד שהעזתי לשאול מיהם שותפיו. "אתה לא יודע?", שאל בתימהון ומיהר לשלוף אלבום גדול. "זה אנחנו", אמר והציג תמונות שלו עם שותפו

למסע: בורג. כן, כן, בורג! פסל של בורג שמורכב מצינור ברזל ומקלקה, מצופה פיברגלס וצבוע בצבע אפוקסי דמוי ברונזה, באורך של ארבעה מטרים בקירוב (3.80 מטרים, אם לדייק). מדפי האלבום ניבטו תמונות של השניים כשהם חבוקים על רקע שער יפו שבחומות ירושלים. הבורג צולם גם על רקע גדרות התיל בדכאו שבגרמניה, לצד גשר ברוקלין ובחזית מוזיאון גוגנהיים שבניו יורק, ארצות הברית, לצד פירמידות הזוכית בחצר מוזיאון הלובר שבפריז ועוד. "זה הבורג שלי ואני מתכוון לשחרר אותו במקורות הגנגס", הסביר לומס. עתה, על כוס קפה שחור בכליל, שמעתי ממנו הרהורים מאוחרים על המסע. התרגשות עמדה באוויר.

איך בורג נולד?

בגיל 32 היה לומס גרוש ואב לילד בשם תאי, אז בן תשע. באותה תקופה נקלע למשבר נפשי שהתבטא בדיכאון, ולאחר שבע שנים שבהן ניהל גן ילדים בשכונת אבו טור שבירושלים, פרש מתפקידו. הדיכאון הלך והחריף, ולאחר ניסיון התאבדות אושפז בבית החולים ע"ש הרצוג (עזרת נשים) בירושלים. "עצם שהותי בבית החולים היה מדכא בפני עצמו. בית חולים פסיכיאטרי זה מקום מלא כאב", הוא אומה. "האשפוז

**על הדיכאון:
"במשך שבועות
שכבתי במיטה.
אני זוכר
שהבטתי במנקה
ולא הבנתי מנין יש לה הכוחות
לסחוט את הסמרטוט ולנגב את
הרצפה. האנרגיה שלה נראתה לי
בלתי אנושית. עם זאת, כעבור כמה
שבועות התחלתי להבחין באנשים
שסביבי. חלקם שהו שם שנים.
שאלתי את עצמי אם הגעתי למקום
שאני שייך אליו, וחשבתי שאם זהו
אכן ביתי, מן הראוי שאקום ואכיר
אותו, שאצא לחצר".**
**לומס מספר שבאותו זמן ישבו בחצר
כמה חולים ודיברו ביניהם על כך
שהם פוחדים להשתגע. זה הצחיק
אותו. אחרי שנה וחצי שבמהלך
היה שקוע בדיכאון, הוא צחק בפעם
הראשונה. לאחר כמה ימים, במהלך
שיטוטו בחצר, מצא ערמת ברגים
ישנים. הוא הרים אחד ("שזה הרבה
מאוד בשביל אדם בדיכאון") וסגר
עליו את ידו. כשפתח אותה הבחין
שדוגמת הבורג הוטבעה בעורו. מיד
ניצת בו רעיון - לערוך טקס חלוקת
ברגים. "אספתי את כל הברגים
ואת שמות כל המאושפזים וקרובי
משפחתם. צבעתי את הברגים
וניסיתי להתאים כל אחד מהם
למישהו. ואז החלטתי שאני צריך
ליצור בורג לעצמי. בורג גדול. בבית
החולים סירבו לסייע, בטענה שיש
פינת יצירה אך שאין ביטוח. פניתי**

רפאל לומס ושותפו למסע,
הבורג. 3.80 מ' של ברזל,
קלקל ופיברגלס

אל הפסל לנץ הנטו, שמיד אמר לי: 'הגעתי למקום הנכון'. במשך חצי שנה יצאתי מדי יום אל הסטודיו שלי". הימים התארכו ובעבודה אינטנסיבית הלך ונוצר הבורג. בתום העבודה הובל הבורג לטקס חלוקת הברגים בבית החולים והוצג בפני החולים. לצערו של לומס סירב הצוות לשותף פעולה, אך "לזכותם ייאמר שהם לא מנעו ממני את האפשרות ליצור", הוא מוסיף ואומר. באותו זמן התחיל לומס לכתוב ולצלם בווידיאו, כי ייחס לפעולת התייעוד חשיבות מורבה.

פתאום קם אדם ולוקח לו בורג
כמה ימים לאחר עריכת טקס חלוקת הברגים, הוחלט לשחרר את לומס הביתה. "עבורי זה היה נורא", הוא מתוודה. "כשהגעתי אל בית החולים לא ידעתי אם אני בדיכאון או לא. אחר חצי שנה פרצו הרבה כוחות חיים, אבל עדיין הייתי בדיכאון וגם ידעתי זאת. לא הרגשתי שאני מוכן לצאת מבית החולים. ביקשתי עוד זמן כדי להבין את המצב שלי וללמוד לחיות עם דיכאון". הוא נעזר בעורך דין של האגודה לזכויות האזרח, ובעקבות מה שהוא מכנה "ניצחון מפוקפק מאוד", אפשרו לו

להישאר בבית החולים במשך כמה חודשים נוספים. בסך הכל הוא שהה בבית החולים במשך 283 ימים. הוא הקים סטודיו קטן בחצר והתחיל להוציא את הבורג לסיוורים מתועדים בירושלים. "לקחתי אותו לעין יעל, שם ראיתי אותו צף בפעם הראשונה. בדיוק הגיע לשם רועה, שלא האמין למראה עיניו. הוא נכנס לבריכה כדי למשש אותו", משחזר לומס זיכרון משעשע. באותו מעמד מתמיהה התגבשה בתוכו תכנית המסע: "החלטתי לנדוד עם הבורג, לבדוק איזו אינטראקציה מתרחשת סביבו ולברר אם היא מאפשרת לי לחיות". שמו השני של לומס הוא יצחק, על שם סבו יצחק שנספה במחנה הריכוז דכאו. אביו, שהיה אז כבן 12, נשלח אף הוא לדכאו. סבתו של לומס נפטרה מטיפוס בליטה ודודתו, אז ילדה קטנה, נרצחה. אביו שרד את המלחמה ואחריה עבר לחיות עם קרובי משפחה בלונדון. הוא הצטרף להכשרה של בני עקיבא, למד חקלאות, התחתן עם מרטי האנגלייה ויחד עלו ארצה. "בתור בן לניצול שואה היה לי חשוב להגיע עם הבורג לדכאו. רציתי גם להגיע למוזיאון גוגנהיים, כי זהו מרכז אמנות וצורתו

רפאל לומס. "אחרי חצי שנה לא הרגשתי שאני מוכן לצאת מבית החולים"

על המסע לדכאו: "בדרך חטפתי שפעת קשה. הרגשתי רע מאוד. במשך שבוע הייתי עם חום גבוה וחכייתי לאישור להיכנס למחנה עם הבורג. אני זוכר שהיום שבו הורשיתי להיכנס היה קסום מאוד: חשתי חרדת קודש בכניסה למקום שבו אבא וסבא נרמסו. גדלתי בבית דתי, והכניסה לדכאו הייתה כמו כניסה לארון הקודש של פצצה הגדול של אבא"

ספירלית. החלום שלי היה לדפוק על דלת המוזיאון, לבשר שהבאתי פסל של בורג ולראות מה יקרה", הוא אומר. אחד השיעורים שלומס למד במסע היה שגם אם מנסים לתכנן בקפדנות את התחנה הבאה, הכוח של החיים מוכיח את עצמו כחזק מכל תכנון. "במובן מסוים כל תחנה במסע הייתה כמו התחנה הראשונה והצריכה קפיצה למים, או קפיצה מתוך תקווה שיהיה למטה מים", הוא נזכר. כשיצא מבית החולים עבר להתגורר בלול נטוש במושב רמת רזיאל, פתח שם סטודיו קטן וחשב על דרכים לגייס דעת קהל ותורמים. לשם כך הקים במקום מרכז תרבותי בשם "מוזיאון הבורג" והחל להעביר בו סדנאות, אך עד מהרה נאלץ להתמודד עם אשמת שימוש חורג במבנה לול והושתה עליו ארנונה כבדה שאותה לא יכול היה לשלם. "אישה יקרה בשם כרמל אילן נתנה לי את הכסף עבור ההפלגה, ואנשים אחרים נדיבי לב שילמו עבורי תשלומים רבים ומימנו לי את פוליסת הביטוח ואת הוצאות הדלק של המסע", הוא מספר בהכרת תודה. וכך, בנובמבר 1998, לאחר שהבורג הוצג במוזיאון ינקו דאדא בעין הוד במשך כמה חודשים, הפליג אתו לומס מחיפה לאיטליה. בכיסו היו רק שני מספרי טלפון וכתובת של חברים של חברים שגרו בכפר קטן ליד רומא, שניאותו לארח אותו.

להיכנס לפצע של האחר
רכב ה-GMC שאתו עשה לומס את המסע באירופה מכוון כיום לקוביית ברזל מחלידה המוטלת בחצר. לא מזמן החליט לומס לדחוס אותו ולהביאו מאיטליה. "בבוא היום אתיך אותו ואכין ממנו פסל", הוא מבטיח ומספר שנסע במיוחד לאיטליה כדי לחזות ברכבו נורק, מרוסק ונדחס. "בסוף התהליך ראיתי לטאה שיצאה מתוכו בשלווה מוחלטת. מה היה הסיכוי שלה לצאת מזה בחיים?". התחנה הראשונה, מחנה ההשמדה

על המסע
למוזיאון
גוגנהיים שבניו
יורק: "הגעת
אחרי הפיגוע של
11 בספטמבר
ונספח התרבות
הציע שאדחה
את תכניותיי,
אבל אז כבר
הייתי שש שנים
בדרכים ולא
רציתי להתעכב.
היצירה שלי
ביטאה נגיעה
עמוקה בכאב,
והנה נמצאתי
בזמן אמת
במקום שיש בו
כאב אדיר של
אנשים אחרים"

הקונפליקט, ממש כמו שבדכאו לא
השבתי איש מהנספים לחיים ולא
הפגתי את הכאב, אבל הנגיעות הללו
מחיות. בעזרתן המרחב גדל בכמה
מילימטרים. כיום אני יכול לראות
את המסע שלי כשבע שנות ריקוד.
אין הכוונה היא שבגלל שהייתי
בדכאו אני יכול לעבוד עם ראבעה,
אבל איכשהו המסע אפשר את זה",
הוא מסביר.

אל מקורות הגנוס

ללומס לא הייתה כוונה להציג את
פסל הבורג במוזיאונים, וכך נוצר
אותו "ריק" שהניע את המסע.
הוא מכר עבודות, וביצע מלאכות
שונות או עסקאות חליפין בתמורה
לאירוח. היו תחנות שנוצרו תוך כדי
תנועה. למוזיאון גוגנהיים הגיע לומס
עשרה ימים לאחר פיגוע הטרור
ב־11 בספטמבר. רפי גמזו, שהיה
אז נספח התרבות של ישראל בניו
יורק, אירח את לומס בביתו והזהיר
אותו שלא ייכנס עם הבורג למנהטן
מפאת הרגישות הרבה ששררה בעיר.
"הצעתו הייתה שאדחה את תכניותיי,
אבל אז כבר הייתי שש שנים בדרכים
ולא רציתי להתעכב. היצירה ביטאה
נגיעה עמוקה בכאב, והנה נמצאתי
בזמן אמת במקום שיש בו כאב אדיר
של אנשים אחרים", הוא נזכר בניגוד
לתכנית הראשונית הוא פנה אל
המוזיאון, קיבל אישורים והציב את
הבורג בחזית המבנה: "הצעתו לכל
מי שמזדהה עם המסע שלי להטביע
טביעת אצבע על הבורג. זו גם
הייתה התרסה נגד קידוש התצוגות
שבמוזיאונים".
בסך הכל ארך המסע שבע שנים,
אבל במשך רוב הזמן היה לומס
"תקוע בכל מיני מקומות". במובנים
רבים הוא מגדיר את המסע
כ"התמודדות עם מצבי היתקעות".
עם סיום המסע, ביקש לומס לשחרר
את הבורג, למצוא את מה שחסר
לו ולהשיט את הפסל במעלה
ההימאליה, במקורות הגנוס. תכנית
זו הייתה הרקע לפגישתנו לפני

דכאו, הייתה לעדותו גם התחנה
הקשה והמורכבת מכל. במשך
עשרה ימים ישן באוטו מחוץ לדכאו
והמתין לאישורי כניסה למחנה.
"מבית חולים פסיכיאטרי בירושלים
הגעתי לשער נעול של מחנה ריכוז
וחיכיתי שהגרמנים ייתנו לי להיכנס.
אם חיפשתי את השיגעון - הנה
הוא הגיע". לומס החליט במודע לא
להודיע בדכאו מראש על הגעתו, אלא
להופיע פתאום, להציג את עצמו כנכד
לסב שמת במקום ולתת לדברים
להתגלגל. "בדרך חטפתי שפעת
קשה. הרגשתי רע מאוד. שבוע הייתי
עם חום גבוה וחיכיתי לאישורים. אני
זוכר שהיום שבו הורשיתי להיכנס
היה קסום מאוד: חשתי חרדת קודש
בכניסה למקום שבו אבא וסבא
נרמסו. גדלתי בבית דתי, והכניסה
לדכאו הייתה כמו כניסה לארון
הקודש של פצצו הגדול של אבא".
לומס הניח את הבורג במקומות
שונים במחנה, צילם אותו והקריא
שיר שכתב. "שיתפתי את אבא בכך
שאני נוסע לדכאו. באיזשהו מקום
ביקשתי את רשותו. שנתיים אחר
כך, הוא נסע עם אחי לכפר הולדתו.
אני חושב שהנסיעה שלי לדכאו
אפשרה לדברים להיפתח. ניסיתי
לגעת בכאב של אבא על ידי ההגעה
לשם עם הבורג שנוצר מתוך הכאב
שלי", הוא מספר. החוויה של לומס
בדכאו קירבה בינו ובין אביו ואפשרה
למשפחה הרחבה יותר להיות שותפה
להיסטוריה של האב.
"אני חושב שעבורי הגילוי של
פן יצירתי שיש לו ערך מוסף
מלבד הנישה של עולם הגלריות
והמוזיאונים היה מכונן. אני מאמין
שיש הרבה מה לעשות במרחב
הציבורי-חברתי-תרבותי". לא
במקרה לומס פועל כיום עם ראבעה
מורקוס, שהקימה את להקת
המחול המודרני הפלסטינית בכפר
יאסיף. "אנחנו משתפים פעולה, היא
כנוריאוגרפית ואני כפסל ויוצרים
דר-שיח בין לאומי לדתי, בין תנועה
לקפיאה. אני יודע שלא נפתור את

גלגלים. "בעיניי זהו קסם - להכיל איכויות סותרות בתוך מרחב, להיות מוגבלים ובה בעת להכיל אינסוף אפשרויות של טיפול בגלגל. זה מה שכל כך מייחד אותנו. כלנו תחומים ומוגבלים אך גם מכילים אינסוף אפשרויות". בשנת 2007 הוצגה תערוכת היחיד שלו "בכל אופן" במוזיאון תפן.

אש היצירה עדיין בוערת בלומס. "מצד אחד רציתי לנוע ממקום למקום, אבל לשם היצירה צריך מקום וכלים וחשמל. זה דורש סוג של קביעות", הוא מסביר. לפני כשנתיים הוא הוזמן להצטרף כעמית אל פורום משולב של אמנים ומדענים מטעם טד (כנס דוברים בינלאומי יוקרתי), שעוסק בחקירת הזיקה שבין יצירה למדע www.ted.com/profiles/view/id/378378. תחילה חשב שילמד שם על טכנולוגיה ועל חומרים,

אבל בסופו של דבר ניסה עם שאר המשתתפים לבדוק בכלים מדעיים תהליכים יצירתיים. הנושא האחרון שבו עסק בטד היה קפיצות בזמן. לומס מספר על אחד הפרויקטים שנוצרו בטד, "הזמן זולג פנימה" ("Time is running in"), שנעשה בשיתוף עם מדענים מה-Center for Research and Interdisciplinarity שבפריז ושהוצג במשכן האומנים בהרצליה באפריל השנה: "יצרנו שעון חול שהלך והתפצל ויצר מצב שבו החול מתפזר משעון אחד לכל כך הרבה שעונים קטנים עד שלכאורה הוא נעלם. אז הופכים את השעון והזמן שוב חוזר".

שעון החול זלג כדרכו, והשמש נטתה לשקוע מבעד למעטה היום המעונן והאביך. יצאתי מביתו של לומס אחרי שהתחבקנו חיבוק אמיץ ונסעתי בדרך המתפתלת מביתו, בין חרציות וכרמי זיתים. חשבתי לעצמי שאם כאן התרופף בורג, אין לי שום רצון להיות במקומות שבהם הברגים מחוזקים. ■

רפאל לומס. עמית בפורום לש אמנים ומדענים של "טד"

במקרים רבים נהיגה מייצגת את התנהלותו של הפרט בעולם שסביבו, אל מול הסכנות וההזדמנויות שבחץ, אל מול התקופנות החיצונית והפנימית ואל מול הקונפליקטים שעמם הוא מתמודד. בהקשר זה הנהיגה יכולה לשמש כמעבדה אנושית להבנה עמוקה יותר של האישיות

העובדה שאנחנו יכולים, כבן וכאב, לעסוק בעשייה משותפת ולהציג את העבודות שלנו, על כל ההתמודדויות הכרוכות בכך, היא תמורה אדירה. עבורי אין ברכה ואושר גדולים מזה. הקשר מאפשר לנו לגעת במקומות האישיים שלנו. אני חושב שזו אחת מתופעות הלוואי הלא ישירות של המסע, שלא ייחלתי או יכולתי לייחל לה, אך אין לי יקר ממנה".

את המתנה הגדולה ביותר שהמסע העניק לו בתחום היצירה קיבל בפריז. אחרי הביקורים בדכאן, בלזאן ובקבר ואן גוך לא נותרו לו אמצעים לחזור לאיטליה ולהמשיך, כפי שתכנן, לארצות הברית, ובמקום זאת הגיע לפריז. יום אחד הלך עם חבר לשוק הפשפשים ומצא שם שני גלגלי ברזל. "קניתי אותם וחזרתי לסטודיו. אני זוכר את הרגע שבו חתכתי ועיקמתי אותם. ממש רקדתי! בשמחה שפורצת מבפנים באמת יש איזושהי תנועה. עד אז הכרתי שתי צורות פיסול - הוספת חומרים זה לזה או גריעת חומר מגוש. לפתע נוספה צורת פיסול שלישית, של חיתוך ועיקום. אני מוסיף ואיני גורע. הכל כבר קיים". משנת 1999 עומד השדרה של היצירה של לומס הוא

קעושה. הודו לא הייתה מוכרת ללומס כלל, ודווקא שם הוא ידע קשיים שכמותם לא ידע באף מדינה אחרת. הבורג הגיע בהפלגה לכלכותה, ונעצר במכס למשך יותר מחודש. ההודים לא הבינו למה שמערכי יגיע להודו עם בורג והיו בטוחים שלומס מתכוון למכור אותו. בסופו של דבר נרשם בדרכונו שהוא הגיע עם פסל בורג ושהוא מחויב בהוצאתו מהמדינה.

איך שגלגל מתגלגל

במהלך השנים התחזק הקשר בין לומס לבנו וכיום הם עובדים על פרויקטים משותפים. "מצאתי דרך לחלק כיסאות לשניים באופן שבו כל חלק משמר את 'הכיסאותיות' שלו ועדיין עומד. קו החיתוך ריתק אותי", מגלה לומס. תאי, שעוסק בצילום, יוצר טריפטיכים (יצירה מצוירת או מצולמת המורכבת משלושה חלקים שכל אחד מהם עומד בפני עצמו, אך שלושם מהווים מכלול בעל משמעות) של כל אחד מהכיסאות המנוסרים ומצלם גם את המיזמים המשותפים של לומס ומורקוס. "בשנים האחרונות יש נפרדות בינינו וגם יכולת ליצור יחד ולהיות מאותגרים זה על ידי זה.

